

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ ОЦІННОГО ТЕЗАУРУСА: ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті на матеріалі експерименту проаналізовано вплив гендерного фактора на вербалізацію ціннісних концептів у мовленнєвій поведінці чоловіків та жінок. Ключові поняття: оцінний тезаурус, ціннісна ієрархія, гендер, концепт.

Вивчення природних категорій, що визначають те, як складається картина світу в процесі пізнавальної діяльності людини, відіграє важливу роль у дослідженнях когнітивного напрямку теоретичних досліджень у лінгвістиці. До таких категорій належить і категорія оцінки.

Магістральною ідеєю, яка поєднує багато досліджень з когнітивної лінгвістики, є уявлення про те, що наші знання організуються за допомогою когнітивних моделей (ідеалізованих когнітивних моделей) і що категоріальні структури і прототипи - лише наслідок такої організації знань. Розгляд категорії оцінки як природної категорії в контексті прототипного підходу припускає, що вона будується навколо групи оцінних концептів, тобто в результаті виділення набору ознак, які виражають ідею подібності поєднаних одиниць.

Оцінка не існує без оцінюючого суб'єкта – людини. На реальний світ накладається сітка цінностей окремої людини, що формує її окрему оцінку "картину світу", а також система цінностей соціуму, причому оцінна картина світу суб'єкта й оцінна картина світу соціуму можуть не збігатися. Оцінна картина світу соціуму є основною і виступає як своєрідна точка відліку, щодо якої визначаються оцінні картини світу, оскільки вона відома всім членам соціуму і членам інших соціумів, знайомих з цим соціумом. Оцінна картина світу індивіда виявляється в його поведінці, вчинках, а також у його судженнях про цінності.

Зареєстрована в семантиці мови інформація, пов'язана з категорією оцінки, являє собою комунікативно значущу область мовної картини світу, яка зафіксована в оцінному тезаурусі англійської мови. Оцінний тезаурус англійської мови у структурі мовної картини світу збігається з тим фрагментом концептуальної картини світу, який можна назвати ціннісною картиною світу.

Специфічний лінгвокультурний характер категорії оцінки виявляється в більш складній і багатомірній порівняно з іншими категоріями структурі. Категорія оцінки характеризується співвіднесеністю з немовною дійсністю, наявністю ядра і периферії, ієрархічністю, різним ступенем семантичної близькості одиниць, що входять у неї, розмитістю меж периферії. У контексті когнітивного підходу семантика оцінного тезауруса може бути репрезентована у вигляді мережної моделі. Мережна модель, що є синтезом теорії прототипів і категоризації, дозволяє уніфіковано репрезентувати категоризацію на різних рівнях системи мови. Мережна репрезентація забезпечує орієнтованість теорії на мовне вживання, припускається існування в одній мережі на різних рівнях абстракції конкретних мовних виразів і схем. Побудова категорії оцінки у вигляді мережної моделі дозволяє дати максимально повну і ретельну характеристику оцінних лексичних одиниць. Мережне моделювання дозволяє розкрити ступінчастість та ієрархічність цього угруповання лексичних одиниць, чітко описати його системну організацію.

Використання як об'єкта дослідження мовного матеріалу, отриманого в ході експерименту від носіїв англійської мови, дозволяє об'єктивно оцінити вплив культурологічного фактора на функціонування мовної системи. Слід зазначити, що експериментальні методи вивчення особливостей сприйняття мовної картини світу носіями мови дозволяють зблизити теоретичну лінгвістику з емпіричним вивченням багатьох мовних явищ, а також відмовитися від категоричного рішення проблем у випадках, коли мовна картина світу демонструє свою складну природу, особливо коли йдеться про гендер.

Роль та функціонування гендерного фактора в різних мовах не збігаються. Можливі розбіжності в структурі ціннісної ієрархії, у вербалізації базових оцінних концептів, на що безпосередньо впливає гендерний фактор. Метою експерименту було отримання додаткового емпіричного матеріалу для опису оцінного тезауруса і на цій основі нових даних про об'єкт дослідження та проблему, що вивчається, а також перевірка положень та висновків, зроблених у попередніх розділах роботи на основі словникового та текстового матеріалу. Серед завдань експериментальної частини дослідження було визначення ступеня впливу гендера на вербалізацію оцінних концептів англійської та української мов, встановлення залежності між мовним наповненням оцінних концептів та гендерним параметром мовної особистості, а саме: виявлення експериментальним шляхом основних складових ціннісної системи носіїв досліджуваних мов, загальних і специфічних особливостей цієї системи в жінок і чоловіків з урахуванням деяких додаткових соціолінгвістичних характеристик - віку, освіти, соціального статусу. Акцент зроблено на вербалізації ціннісних концептів у мовленнєвій поведінці чоловіків та жінок.

Аналіз даних експерименту підтверджує гіпотезу про єдину "загальнолюдську" концептуальну картину світу. Гендерна опозиція "чоловіче" / "жіноче" не є фундаментальним, основним принципом семантики й людського пізнання. Це введена в мову система, за допомогою якої аналізуються різні прояви гендера в мові. Семантична структура конститuentів опозиційної пари зумовлена культурними уявленнями, а не природними фактами. Кожне мовне співтовариство має свою комунікативну структуру, що ґрунтується на системі соціальних ролей, норм та цінностей і втілюється в мовленнєвій поведінці носіїв мови. Система соціальних ролей відбиває структуру суспільства і є чинником, що детермінує гендер. Результати експерименту свідчать про розбіжності в уявленнях носіїв української та англійської мов про соціальні ролі. В українському соціумі суспільна сфера асоціюється значною мірою з професійною діяльністю чоловіків та жінок, відзначається

високий ступінь, орієнтації жінок на материнство. В англійській мові за межами родини визначаються переважно чоловічі ролі, а ролі жінок є, в основному, сімейними й знаходяться в сфері особистих, емоційних зв'язків.

Спостереження показують, що ціннісна картина в уявленні жінок і чоловіків - носіїв однієї мови - збігається лише загалом і має досить індивідуальний характер у різних респондентів. Винятком є лише сприйняття ціннісної картини чоловіків представниками обох статей в українській мові. Як свідчить аналіз матеріалу, різниця в концептуальному баченні цінностей пов'язана, в першу чергу, зі статтю інформантів. Ця різниця пов'язана не з біологічними особливостями, а із закоріненим у свідомості суспільства історичним поглядом на роль чоловіків і жінок у суспільному житті, з культурологічними особливостями цих соціумів. Таким чином, семантичне наповнення оцінних концептів є індивідуальним і залежить від статі респондентів, віку, рівня освіти, професії, особистих інтересів. Перетинання значеннєвого простору концептів спостерігається в ключових словах концептів, які є найбільш прототипними представниками значеннєвої структури. Отже, сприйняття прототипної частини оцінного тезауруса у носіїв англійської та української мов збігається.

Хоча дані експерименту підтверджують наявність залежності змісту і структури ціннісних уявлень людини від статевої приналежності, отримані результати не дають підстав припускати наявність кардинальної різниці у типі мислення (чоловічого і жіночого) всередині того самого мовного співтовариства і культурологічного простору. Ієрархічна структура "жіночих" цінностей має більш розгалужений характер, ніж структура "чоловічих" цінностей. Наприклад, жінки-носії англійської мови включають у ціннісну картину концепти, основними серед яких є *love* 'любов', *family* 'родина', *children* 'діти', *communication* 'спілкування', *happiness* 'щасття', *success* 'успіх', *youthfulness* 'молодість', *cleanliness* 'чистота', *social status* 'соціальний статус', *individuality* 'індивідуальність'. Зіставлення структури ієрархії "жіночих" цінностей в уявленні жінок і чоловіків дозволяє відзначити, що збігається тільки половина понять. Спостерігаються випадки повного кількісного збігу трьох понять, таких, як *honesty* 'чесність', *individuality* 'індивідуальність' або *uniqueness* 'унікальність', *care* 'турбота'. Як показують відповіді респондентів, ієрархічна структура "чоловічих" цінностей порівняно із системою "жіночих" цінностей трохи менш розгалужена. Чоловіки досить раціонально визначають ієрархію своїх життєвих цінностей, віддаючи належне закладеним у них природою фізичній силі, прагненню до влади, незалежності. Включення понять престиж, успіх, повага, просування, задоволеність пов'язане з більш широким спектром соціальної діяльності чоловіків порівняно, з жінками, з особливостями сприйняття, ставлення й оцінки своєї ролі в житті суспільства. Жінки-носительки англійської мови вважають, що в житті чоловіка важливе місце повинні займати такі поняття, як гроші, робота, кар'єра.

Аналіз вербалізації ціннісних концептів у мовленнєвій поведінці чоловіків та жінок дозволив встановити залежність між мовним наповненням оцінних концептів та гендерним параметром мовної особистості. Результати експерименту свідчать про подібність комунікативної поведінки чоловіків і жінок, що виявляється в більшості реакцій на задані стимули. У цілому респонденти обох статей використовують переважно ідентичні мовні засоби. Проте, як показує аналіз матеріалу, жінки-респонденти запропонували більш об'ємний у кількісному відношенні набір лексичних одиниць. Слід зазначити, що жіноча оцінка характеризується високим ступенем використання синонімічних засобів. Як в англійській, так і в українській мовах жіноча оцінка взагалі більш позитивна, ніж оцінка протилежної статі (англ. *caretaker* 'людина, що піклується про родину', *interested in the arts* 'цікавляться мистецтвом', *giving peace and tranquility* 'несуть мир і спокій'). У реакціях чоловіків на аналогічні стимули спостерігається менше варіювання мовних засобів, переважають поодинокі іменники. У жіночій мові більш висока, ніж у чоловічій, концентрація похідних іменників зі зменшувально-пестливими суфіксами. Таким чином, жіноче мовлення більш емоційно марковане, ніж чоловіче. Вочевидь, така кількість суфіксів, використовуваних жінками, демонструє потребу в розширенні набору виражальних засобів для передачі різних відтінків ніжності, зменшеності, збільшення ступеня прояву емоційно-оцінної ознаки, підкреслення характерних рис позначуваного, а також висловлення свого ставлення до нього.

У ході експерименту респондентами виділена певна спільність експресивних сторін мовленнєвої поведінки, за допомогою якої учасниця чи учасник дозволяють себе ідентифікувати в процесі спілкування. Спостерігається очевидна залежність чоловічого чи жіночого розмовного стилю від ролестатевих стереотипів, від уявлень носіями мови про те, якими повинні бути жінки й чоловіки.

Проте необхідно враховувати й інші параметри мовної ситуації, оскільки стать є не єдиним фактором, що впливає на стиль мовленнєвої поведінки особистості. Під час аналізу мовленнєвої поведінки жінок і чоловіків варто враховувати гендерну асиметрію в суспільстві в цілому, що виявляється в статево орієнтованому поділі праці, гендерні стереотипи, які знаходять відображення в ідеальних зразках жіночості й мужності, що надаються засобами масової інформації, а також індивідуальні особливості особистості, що виявляються в процесі комунікації.

Матеріал надійшов до редакції 6.04.2004 р.

Бессонова О.Л. Гендерний аспект оцінного тезауруса: експериментальне дослідження.

В статті на матеріалі, отриманому в ході експерименту, досліджується роль гендера в вербалізації оцінних концептів в англійському і українському мові. Встановлюється залежність між особливостями мовного вираження оцінних концептів і гендерним параметром мовної особистості.

Bessonova O.L. Gender Aspect of Evaluative Thesaurus: Experimental Material.

The research based on the material obtained in the course of the experiment deals with the gender aspect of evaluative thesaurus, i.e. the role of gender in the verbalization of evaluative concepts in English and Ukrainian. The focus is made on the interdependence of the evaluative concepts verbalization and the gender parameter of communicants.